

УДК: 631.461:635

МІКРОБІОТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТРОДУКЦІЇ КОРИСНИХ МІКРООРГАНІЗМІВ У РИЗОСФЕРУ ПОМІДОРА

Т.М. Мельничук, кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий
співробітник

Інститут сільського господарства Криму НААН,

В.П. Патика, академік НААН, доктор біологічних наук, професор,

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України

Досліджено здатність штамів-біоагентів мікробних препаратів колонізувати корені помідора. Показано їх вплив на ферментативну активність ризосфери та розвиток рослин. Штами-продуценти рістстимулювальних речовин забезпечили найвищий вихід ранньої продукції. Виявлено, що мікробні препарати сприяють зростанню економічної ефективності вирощування помідора раннього. За дії фосфоентерину збільшувався вихід ранньої продукції на 11% та рівень рентабельності на 47% до контролю.

***Ключові слова:** штами бактерій, мікробні препарати, ризосфера, помідор, рання продукція.*

Виробництво високоякісної, екологічно безпечної продукції у свіжому і переробленому вигляді є одним із найбільш важливих завдань галузі овочівництва. Всі роботи в сучасному овочівництві повинні проводитись на науковому рівні, що означає глибоке знання біології і екології рослин при їх вирощуванні в агроценозах [1]. Сучасне овочівництво України використовує потенціал технологій та генетичних конструкцій лише на 10 – 33% [7].

Серед низки шляхів вирішення екологічних і економічних проблем овочівництва є орієнтація сучасних технологій вирощування культур на підвищення активності природних процесів, що дає змогу одержувати додаткові вигоди з мінімальними витратами без порушення екосистем [8].

Управління біологічними процесами в агроценозах можливе через інтродукцію агрономічно цінних штамів мікроорганізмів у ризосферу рослин, що підсилює корисну або послаблює негативну дію небажаних для реалізації їх потенціалу явищ [2, 4, 9, 10]. Застосування бактерій для інокуляції культурних рослин є однією з перспективних агротехнологій, які можуть забезпечити їх елементами живлення (азот, фосфор) та ефективний біоконтроль патогенів і тим самим мінімізувати використання пестицидів у сільському господарстві [3, 14, 15].

У відділі мікробіології Інституту сільського господарства Криму НААН розроблено на основі агрономічноцінних мікроорганізмів ряд препаратів, які використовуються для інокуляції насіння сільськогосподарських культур. Позитивний вплив мікробних препаратів доведено і на рослинах капусти та розроблені елементи технології їх ефективного застосування [6].

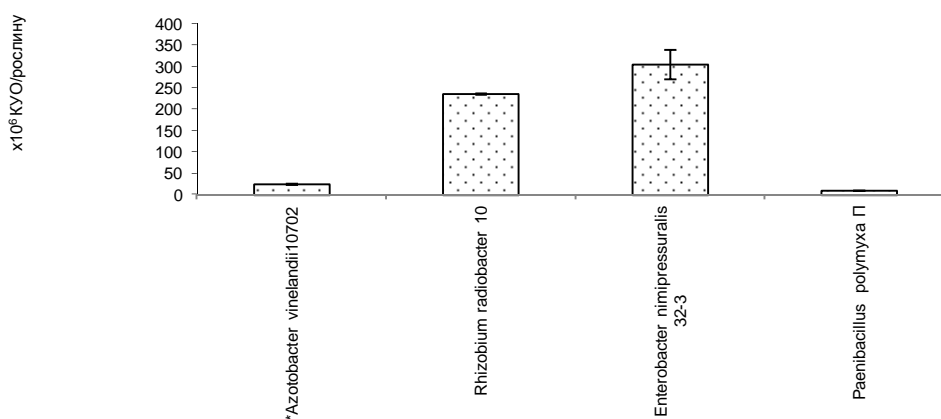
Мета дослідження полягала у вивченні впливу інтродукованих штамів-біоагентів мікробних препаратів на розвиток рослин та продуктивність помідора.

Матеріали і методика дослідження. Для дослідження було відібрано мікробні препарати азотобактерин, фосфоентерин і біополіцид, біоагентами яких є штами з різною домінуючою функцією: азотфіксація – *Azotobacter vinelandii* 10702, фосфатмобілізація - *Enterobacter nimipressuralis* 32-3, антагонізм до фітопатогенів - *Paenibacillus polymyxa* П. Як референтний використовували агрофіл, основою якого є штам *Rhizobium radiobacter* 10. Інокуляцію здійснювали водною суспензією культур, або препаратами, з розрахунку 1% від маси насіння, навантаження бактерій на 1 насінину становило: *A. vinelandii* 10702 - $4,8 \times 10^6$, *E. nimipressuralis* 32-3- $41,7 \times 10^6$, *R. radiobacter* 10 - $77,1 \times 10^6$, *P. polymyxa* П - $0,4 \times 10^6$ КУО. Колонізацію бактеріями поверхні рослин вивчали в гнотобіотичних умовах [12].

Вегетаційні і польові досліді та математичну обробку одержаних даних проводили за загальноприйнятими методиками [5]. Чорнозем

південний характеризувався вмістом у 100 г: рухомого P_2O_5 – 5-15 мг та обмінного K_2O – 20-35 мг (за методом Мачигіна, ГОСТ 26205-91), азоту, що легко гідролізується 3,4 мг (за ГОСТом 26213-91); 2,6-4,3% гумусу (за методом Тюріна, ГОСТ 26213-91); реакція ґрунтового розчину близька до нейтральної рН водної – 6,8-7,5 (за ГОСТом 26483-85 або ДСТУ 10390-2001). Статистичну обробку отриманих даних виконували за допомогою стандартної комп'ютерної програми *Statistic*.

Результати дослідження. Відомо, що ризосферні бактерії, які стимулюють ріст рослин (PGPR) можуть активно колонізувати різні їх види [6, 13]. Використані у дослідженні штами є також продуцентами фізіологічно активних речовин, зокрема *E. nimipressuralis* 32-3 продукує індолілоцтову кислоту, цитокиніни і речовини гіберелінового ряду [11]. При порівнянні здатності виробничих штамів колонізувати корені рослин помідора виявлено, що чисельність бактерій штаму *E. nimipressuralis* 32-3 була більшою в 1,3 – 1220 разів, ніж у інших варіантах і становила $304,5 \times 10^6$ КУО / рослину (рис.1).

Рис. 1. Здатність штамів - біоагентів препаратів колонізувати корені рослин помідора у гнотобіотичних умовах. *x10⁴

Використовуючи кореневі виділення і мікроорганізми, проявляють свої функціональні властивості для забезпечення рослини необхідними

елементами живлення та підвищення їх стійкості проти впливу негативних чинників. В умовах вегетаційних дослідів на чорноземі південному було показано позитивний вплив препаратів на ріст і розвиток ювенільних рослин помідора. Препарати більшою мірою впливають на розвиток коренів, ніж надземної частини рослини, що є важливим для забезпечення кращого приживлення рослин при висаджуванні розсади на постійне місце вирощування. Так, застосування кожного з препаратів при інокуляції насіння помідорів забезпечило збільшення маси коренів в середньому за три роки досліджень від 7,7 до 38,5%. Найвищі показники розвитку рослин забезпечив фосфоентерин, біоагентом якого є штам з високою здатністю до колонізації ризосфери, до того ж у цьому варіанті спостерігався і найбільший середній приріст маси надземної частини рослини – 21% до контролю (табл. 1).

1. Вплив біопрепаратів на біомасу рослин помідорів (вегетаційні досліді, середнє за 2004-2006 рр.)

Варіант досліді	Надземна маса (суха)		Маса кореневої системи (суха)	
	г	% до контролю	г	% до контролю
Контроль	0,81	100	0,13	100
Агрофіл	0,83	102,5	0,15	115,4
Фосфоентерин	0,98	121,0	0,18	138,5
Біополіцид	0,81	100	0,14	107,7
Азотобактерин	0,84	103,7	0,17	130,8
НІР ₀₅	0,04 - 0,39		0,02 - 0,05	

Мікробіологічний аналіз ґрунту ризосфери рослин не виявив істотного впливу інтродукованих мікроорганізмів на кількість бактерій і грибів.

Поясненням же позитивного впливу може бути заміна мікрофлори на більш активну, про що свідчить підвищення ферментативної активності. Так, активність лужної фосфатази у ґрунті ризосфери помідора у фазу цвітіння за внесення біопрепаратів підвищувалася на 55,7 – 91,4% відносно контролю (табл.2). При цьому спостерігалось зменшення вмісту фосфору в межах 7 - 3%, що свідчить про більш активне споживання цього елемента краще розвинутими рослинами.

2. Активність лужної фосфатази в ризосферному ґрунті помідора сорту Шанс за використання біопрепаратів (чорнозем південний, 2004 р.)

Варіант дослідження	Фаза розвитку рослини			
	цвітіння		плодоношення	
	мг/100г за 30хв	± до контролю, %	мг/100г за 30хв	± до контролю, %
Контроль	78,05± 0,78	-	17,84± 0,18	-
Агрофіл	149,42± 1,49	+91,4	12,82± 0,13	-28,1
Фосфоентерин	144,95± 1,45	+85,7	10,60± 0,11	-40,6
Біополіцид	149,42± 1,49	+91,4	16,73± 0,17	-6,2
Азотобактерин	121,54±1,21	+55,7	30,11± 0,30	+68,7

Завершальним показником підсумку формування продуктивної асоціативної взаємодії мікроорганізмів та рослин є урожайність. Погодні умови 2004 року були несприятливими для формування рослинами ранньої продукції. У червні рослини одержали вологи більше майже в чотири рази порівняно з середньобагаторічними опадами, що не сприяло дозріванню плодів. У більш сприятливі для вирощування помідора раннього роки високу ефективність забезпечив фосфоентерин, вихід ранньої продукції на 12-17 %

перевищував контроль (рис. 3). Кращі показники виходу ранньої овочевої продукції було одержано і на інших варіантах із застосуванням препаратів, які володіють стимулювальними властивостями.

Рис. 3. Вплив біопрепаратів на вихід ранньої продукції помідорів сорту Шанс при вирощуванні розсадним способом (польові дослідження, чорнозем південний, 2004-2006 рр.)

Економічна оцінка ефективності застосування біопрепаратів в технології одержання овочевої продукції свідчить про перспективність запропонованих прийомів для овочівництва. Важливим результатом для забезпечення споживацького попиту та економічного зиску для виробника є одержання ранньої овочевої продукції. Застосування мікробних препаратів в технології вирощування помідора раннього сприяло покращенню показників економічної ефективності одержання ранньої овочевої продукції.

Встановлено, що застосування мікробних препаратів фосфоентерин та азотобактерин показало високу економічну ефективність при одержанні ранньої продукції в технології вирощування помідора (табл.3). При цьому вона досягається як за рахунок оптимізації витратної частини (зменшення собівартості продукції), так і за рахунок дохідної частини (зростання

грошової виручки внаслідок збільшення врожайності). На перше місце вийшов бактеріальний препарат фосфоентерин, біоагентом якого є штам *E. nimipressuralis* 32-3 з високим ступенем асоціативності з рослинами помідора, на друге – азотобактерин, основа якого *A. vinelandii* 10702 володіє, як і ентеробактер, рістстимулювальними властивостями. Так, інокуляція насіння і обробка розсади помідора раннього сорту Шанс мікробним препаратом фосфоентерин сприяла збільшенню виходу ранньої продукції на 10,8%, при цьому встановлено зниження собівартості овочів на 7,6%, зростання прибутку з розрахунку на 1 га на 12,6%, а також рівня рентабельності на 47,2% (відсоткові пункти) до контролю.

**3. Основні показники економічної ефективності одержання
ранньої продукції помідора раннього сорту Шанс
за використання мікробних препаратів (за цінами 2012 р.)**

Показник	Контроль	Фосфоентерин		Азотобактерин	
		абсолютні значення	± до контролю, %	абсолютні значення	± до контролю, %
Урожайність, т/га	20,3	22,5	+10,8	21,9	+7,7
Витрати із розрахунку на 1 га, грн.	19794,0	20289,0	+2,5	20230,0	+2,2
В т.ч. додаткові витрати, пов'язані із застосуванням біопрепаратів, грн./га	-	495	-	436	-
Повна собівартість 1 т, грн.	975,1	901,7	- 7,6	923,7	- 5,3
Ціна реалізації 1 т, грн.	5660	5660	-	5660	-
Виручка із розрахунку на 1 га, грн.	114898,0	127350,0	+10,8	123954,0	+7,7
Прибуток із розрахунку на 1 га, грн.	95104,0	107061,0	+12,6	103724,0	+9,1

Рівень рентабельності, %	480,5	527,7	+47,2*	512,7	+32,2*
Окупність додаткових витрат, грн./грн.		24,1		19,8	

* Відсотковий пункт

На завершенні плодоношення продуктивність рослин за дії мікробних препаратів підвищувалася на 11-24% відносно контролю в середньому за роки досліджень. Високі показники на варіанті із застосуванням біополіциду, що можна пояснити здатністю штаму *P. polytruxa* П зберігатися у ризосфері і, завдяки продукції антифунгальних речовин, знімати негативну дію фітопатогенів, які накопичуються під кінець вегетації.

Отже, дія мікробних препаратів є позитивною і важливою на всіх етапах онтогенезу овочевих рослин і залежить від здатності їх біоагентів приживатись на поверхні рослини, продукувати ферменти, фізіологічно активні речовини і антифунгальні продукти метаболізму. Інтродукція штамів-біоагентів мікробних препаратів сприяла реалізації рослинно-мікробної взаємодії у дефінітивний період життєвого циклу рослини, що позначилось на підвищенні виходу ранньої продукції на 3-10% та врожайності помідорів на 11-24% відносно контролю в середньому за роки досліджень.

Застосування мікробних препаратів фосфоентерин та азотобактерин, біоагенти яких володіють рїстстимулювальними властивостями, в технології вирощування помідора раннього сприяло покращенню показників економічної ефективності одержання ранньої овочевої продукції, окупність додаткових витрат становища 20-24 грн./грн.

Список літератури

1. Барабаш О.Ю. Біологічні основи овочівництва / Барабаш О.Ю., Тараненко Л.К., Сич З.Д. – Київ: Арістей, 2005. – 348 с.

2. Биопрепараты в сельском хозяйстве. Методология и практика применения микроорганизмов в растениеводстве и кормопроизводстве / Под ред. И.А. Тихоновича и Ю.В. Круглова. – М., 2005. – 154 с.
3. Выделение и фенотипическая характеристика ростстимулирующих ризобактерий (PGPR), сочетающих высокую активность колонизации корней и ингибирования фитопатогенных грибов / Л.В. Кравченко, Н.М. Макарова, Т.С. Азарова [и др.] // Микробиология. – 2002. – Т. 71, № 4. – С. 521-525.
4. Волкова Е.Н. Применение препаратов из почвенных diaзотрофов как способ экологизации отрасли овощеводства / Е.Н. Волкова // Вопросы сельского хозяйства: Международный сборник научных трудов. – Калининград. гос. техн. ун-т. – К., 2004. – С. 71-78.
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, 1985. – 352 с.
6. Мельничук Т.М, Татарин Л.Н., Пархоменко Т.Ю., Васецкий В.Ф. Эффективность применения биопрепаратов в технологии выращивания капусты // Научные труды ученых Крымского государственного аграрного университета. 2002. – Вып. 72. – С. 75-79.
7. Кравченко В.А. Перспективи розвитку галузі овочівництва в Україні / В.А. Кравченко // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 5. – С. 18-21.
8. Насінництво й насіннезнавство овочевих і баштанних культур / [за ред. Т.К. Горової]. – К.: Аграрна наука, 2003. – 327 с.
9. Патыка В.Ф. Экология *Bacillus thuringiensis* / В.Ф. Патыка, Т.И. Патыка. – К.: изд. ПГАА, 2007. – 216 с .
10. Тихонович И.А. Сельскохозяйственная микробиология как основа экологически устойчивого агропроизводства: фундаментальные и прикладные аспекты / И.А. Тихонович, Н.А. Проворов // Сельскохозяйственная биология: серия биология растений. – 2011. – № 3. –С. 3-9.

11. Чайковська Л.О. Бактерія *Enterobacter nimipressuralis* 32-3 – продуцент фітогормонів / Л.О.Чайковська, М.І. Баранська // Сільськогосподарська мікробіологія: Міжвід. тем. наук. зб. – Чернігів: ЦНТІ, 2009. – Вип. 9. – С. 68-75.
12. Шерстобоев Н.К., Мельничук Т.Н. Методический подход к изучению ассоциативных микроорганизмов / Н.К. Шерстобоев // Вестник Одесского национального университета – Одесса, 2005. – Т.10, вып.7. – С.311-315.
13. Bent E., Breuil C., Enebak S., Chanway C. P. Surface colonization of lodgepole pine (*Pinus contorta* var. *latifolia* Dougl.Engelm.) roots by *Pseudomonas fluorescens* and *Paenibacillus polymyxa* under gnotobiotic conditions // Plant and Soil. – 2002. – 241, №2. – P. 187-196.
14. Kiraly L. Plant resistance to pathogen infection: forms and mechanisms of innate and acquired resistance / L. Kiraly, B. Barna, Z. Kiraly // J. Phytopathol. – 2007. – Vol.155. – P. 385-396.
15. Vassilev N. Simultaneous P-solubilizing and biocontrol activity of microorganisms: Potentials and future trends / N. Vassilev, M. Vassileva, I. Nikolaeva // Appl. Microbiol. And Bionotechnol. – 2006. – 71, № 2 – P. 137-144.

МИКРОБИОТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТРОДУКЦИИ ПОЛЕЗНЫХ МИКРООРГАНИЗМОВ В РИЗОСФЕРУ ТОМАТА

Т.Н. Мельничук, В.Ф. Патыка

Исследована способность штаммов-биоагентов микробных препаратов колонизировать корни томата. Показано их влияние на ферментативную активность ризосферы и развитие растений. Штаммы-продуценты ростстимулирующих веществ обеспечили высокий выход ранней продукции. Выявлено, что микробные препараты способствуют росту экономической эффективности выращивания томата раннего. Под действием Фосфоентерина увеличивался выход ранней продукции на 11% и уровень рентабельности на 47% к контролю.

Ключевые слова: штаммы бактерий, микробные препараты, ризосфера, томат, ранняя продукция.

MICROBIOTECHNOLOGICAL BASES INTRODUCTION BENEFICIAL MICROORGANISMS IN THE RHIZOSPHERE OF TOMATO

T.N. Melnychuk, V. P. Patyka

Investigated introduction into rhizosphere of tomato plants of strains with different dominant features, namely nitrogen-fixation - *Azotobacter vinelandii* 10702, phosphate-mobilization *Enterobacter nimipressuralis* 32-3, antagonism to phytopathogenes – *Paenibacillus polymyxa* P. These strains are bio-agents of the following bio-fertilizers: Azotobacterin, Phosphoenterin and Biopolicide, respectively. *Rhizobium radiobacter* 10, which is a basis of Agrophyl, was used as a referent strain. The ability of microbial strains, which are bio-agents preparations, to colonize tomato roots has been investigated. The number of bacteria of strain *E. nimipressuralis* 32-3, stimulating plant growth was higher in 1.3 - 1220 times than that of other variants of experiment, precisely 304.5×10^6 CFU. Under the conditions of vegetative trial on southern chernozem a positive influence of bio-fertilizers on growth and development of juvenile plants of tomato was observed. Introduction caused an increase in mass of the roots, on average for three years of research, ranging from 8 to 39 %. Influence of the strains on enzymatic activity of rhizosphere of tomato plants has been shown. Alkaline phosphatase activity at the flowering stage increased by 56 - 91 %, compare to control. Strains that produce growth-stimulating substances provided a high yield of early production. Revealed, that the microbial preparations contribute to increase of economic efficiency of early tomato cultivars. Microbial bio-fertilizer Phosphoenterin promoted increase in yield of early production by 10.8%, at the same time reduced the cost of tomato growing by 8 %, thus rose in income per 1 ha by 13 % and the level of profitability by 47 %, compared to the control.

Key words: *bacterial strains, microbial preparations, rhizosphere, tomato, early production.*